

Mjøsreguleringen

Et avskrækkende eksempel
paa, hvad landet kan tape
ved det forenede høires
↔ koncessionspolitik ↔

NORGES VASSDRAGS-
OG ENERGIDIREKTORAT
BIBLIOTEKET

Kristiania
Johansen & Nielsens boktrykkeri
1909

351.824.11:329(481) MJ

Ikke paa noget andet av statslivets omraader etaar saa store nationale velfærdsinteresser paa spil som i koncessionspolitikken. Holdes den rette fremgangslinje her, kan Norges naturlige herligheter, dets vandfald, ertser, malme og skoge med mere, bli en stor kilde til velstand, vekst og utvikling for vort folk, mens paa den anden side en uheldig skjotsel av de forskjellige koncessionsanliggender kan forspilde disse chancer i større eller mindre grad, ja endog bringe os op i skjæbnesvangre farer, ved at fremmed kapital og derved andre landes borgere kommer til at spille for stor rolle i landet.

Alt, hvad der kan tjene til belysning av koncessions-saken, er derfor av særlig interesse.

Til at klargjøre, hvad det her gjælder, er et overblik over Mjøsreguleringens historie i hoi grad egnet.

Av Mjössaken kan vi nemlig lære, hvilken betydning det har, at naturherligheterne bevares for landet selv, saaledes som venstre hævder det i sin koncessionspolitikk og i sit valgprogram. Ti ved denne bedrøvelige affære blev der som bekjendt forskjertset uhyre fordele og verdier. Og desuten er den maate, hvorpaa denne reguleringsak blev tat av administrationen, et karakteristisk utslag av det forenede høires synsmaate paa dette punkt.

Vi skal derfor her i korthet skildre denne saks opkomst og videre utvikling, idet vi fremstiller dens hovedtræk i sammenhæng og paa ét brett — hvilket saavidt vites ikke har været gjort før — for tilslut under henvisning til forskjellige aktstykker og meddelelser at belyse dens resultater.

Stillingen før den nye reguleringsplans fremkomst.

Forst et par ord om forholdene, før den daværende samlingsregjering ved den skjebnesvangre kongelige resolution av 10de september 1906 ga fosseeierne sit samtykke til iverksættelsen av den nye regulering:

Mjosen var allerede paa forhaand i nogen grad regulert, nemlig ved hjelp av Sundfosdammen, som var opført i henhold til en stortingsbevilgning av 6te september 1854 — væsentlig i den hensigt at farborgjøre Vormen for dampskibe fra Minne til Eidsvold jernbanestation.

Med senere bevilgninger til reparationer og erstatninger til grundeierne kom dette reguleringsanlæg staten paa over $\frac{1}{4}$ million kroner. Men saa var selvfølgelig staten ogsaa eier av dammen med den dertil knyttede regulering. Det offentlige besat med andre ord her en eiendom og en ret, som det ikke behøvet uten videre at opgi: i langt høiere grad end ved regulering av andre, ikke iforveien statsregulerte, innsjøer hadde staten det her i sin magt overfor eventuelle senere reguleringsansøkere at stille de betingelser, den maatte finde ønskelige.

Efter den ved Sundfosdammens opførelse fremkaldte vandstand hadde beboerne omkring Mjosen indrettet sine til innsjøen støtende anlæg som brygger, kloaker, industrielle anordninger og forskjellig slags bebyggelse etc. Og med denne vandstand for sig var ogsaa brokarene til den store og kostbare jernbanebro ved Minne opført. Av vandstanden avhang endvidere det ganske vigtige lakesildfiske i Laagens munding med flere steder i Mjosen, ligesom vandhøien var av betydning for dampskibsfarten og tømmertransporten. Da distrikterne omkring Mjosen tæller ikke mindre end ca. 65,000 indbyggere, og da innsjøen for disse spiller en stor rolle som færdselsvei, ogsaa naar den om vinteren er isbelagt, var det alt i alt meget at vareta til skadesløsholdelse for disse distrikter og for jernbanen ved en eventuel forandring av de tidligere vandstandsforhold.

Ved mulige forhandlinger om forandring i vandføringsforholdene burde departementet og regjeringen des-

uten bl. a. tænke paa beboerne omkring Øieren: Denne indsjo optar som bekjendt hele den fra Glommen og Vormen (Mjøsen) kommende kolossale vandmasse. Alt dette vand skal gjennem den trange Mørkfos ned til Smaalenene. Og da bredderne rundt Øieren tildels er flate, har der stadig været store oversvømmelser i flomtiden. I henhold til en stortingsbeslutning av 1857 blev der for at bote paa ulemperne igangsat store reguleringsarbeider, hvis kostende var anslaaet til 482,000 kroner; men disse foranstaltninger førte ikke til det ventede resultat. De interesserte distrikter fremsatte derfor senere gjentagne gange krav om yderligere reguleringsarbeider, og senest var kravet blit fremholdt i stortinget bare nogen faa maaneder for Mjosregulerings-resolutionens utfærdigelse. Men det var ikke blit til noget med de nye reguleringsarbeider, fordi departementet hadde forlangt kommunegaranti for ethvert av arbeiderne flytende erstatningsansvar, hvilket ansvar vedkommende kommuner ikke hadde turdet paata sig, bl. a. av frygt for krav fra de store millionfabriker, som har sin drivkraft fra Glommenfossen nedenfor Øieren.

Planen kommer.

Dens hovedtræk.

I 1903 fremla daværende kanaldirektør Sætren, som selv var interessert i en av Glommenfossene, en plan for regulering av Mjøsen gaaende ut paa, at Sundfosdammen skulde sløifes og en ny reguleringsdam bygges ved den 13 kilometer længere uede i Vormen beliggende Svanefos. Den nye dam skulde indrettes saaledes, at Mjøsandet hvert aar efter 15de september kunde dæmmes 0,7 meter høiere end den tidligere regulerede vandstand i indsjoen, hvorimot der i januar maaned og utover vinteren kunde foretas en betydelig uttapping av det i indsjoen opdaemmede vand til forøkelse av de nedenfor liggende fosses tidligere minimumsvandføring. I forbindelse med dammen skulde der bygges en sluse for derved at muliggjøre dampskibsfart fra Mjøsen til Haga station paa Kongsvingerjernbanen. Omkostningerne ved arbeidernes utførelse ansloges til 700,070 kroner med tillæg av skadeserstatninger.

Kommunestyre og amtmænd har ordet.

Denne plan blev forelagt de interesserte kommuner i Smaalenenes, Akershus, Hedemarkens og Kristians amter til uttalelse. En del kommunestyre ga planen sin tilslutning eller erklærte, at de ikke vilde motsætte sig den, idet dog enkelte av dem stillet sine betingelser eller paapekte ulemper ved foretagendet. Nogle andre kommuner uttalte sig bestemt imot projektet. Hamar bystyre fandt, at kanaldirektørens fremstilling kom forlitot ind paa virkningen for Mjøsegnene, og henstilte, at der blev sørgt for en nøiere sagkyndig undersøkelse, som styret kunde avvente, førend det nærmere uttalte sig. Amtmanden i Hedemarkens amt anbefalte planen, dog ikke av hensyn til farborgjeringen av Vormen, hvilken fordel maatte bli begrænset, men av hensyn til Glommenbestekræfternes foreøkelse, som var av „ulike større betydning“. Amtmanden paapekte samtidig, at der i alle fra hans amt indkomne erklæringer var fremholdt, at erstatning for ulemper og skader maatte kræves. Amtmanden i Kristians amt anbefalte, at man nøie betænkte sig, forinden der tokes nogen beslutning i den antydede retning og uttalte haapet om, at kanaldirektørens plan ikke for tiden maatte bli realisert.

Brukseierne iler med at indsende reguleringsandragender.

De indkomne kommunestyre- og amtmands-erklæringer blev 17de november 1905 oversendt kanaldirektøren. Og nu var Glommens brukseierforening ikke sen med at indsende sit andragende om kongelig tilladelse til at regulere Mjosen væsentlig i overensstemmelse med kanaldirektørens plan. Allerede 16de desember samme aar kom andragendet!

At vedkommende fosse-eiere viste sig saa ivrige, var heller ikke underligt; for, som de oplyste i andragendet, var forholdet det, at 80 procent av Glommens vandmængde i sommermaanederne løper av til ingen nytte, mens fabrikerne i maanederne januar, februar og mars bare har til disposition en brøkdøl av den vandmængde,

som vilde være forhaanden, om vasdraget var regulert. I sommermaanederne fører Glommen ofte 1000 kubikmeter vand i sekundet, mens den om vinteren som regel bare fører 100 kubikmeter — saa stor er forskjellen. Og den delvise regulering, som efter kanaldirektorens plan kunde oppnaas ved hjelp av Svanfosdammen, vilde øke mindstevandføringen i Glommenfaldene nedenfor Vormen saa meget, at antallet av disses effektive hestekræfter vilde stige fra 115,000 til 253,000 eller til over det dobbelte!

Den 3die mars 1906 oversendte kanaldirektøren til arbeidsdepartementet et av daværende avdelingsingeniør Kristensen utarbeidet modificert forslag til reguleringsplan med sluse ved Svanefos, hvilket forslags gjennomførelse var anslaaet at ville koste 740,000 kroner + skadeserstatninger. Den Kristensen'ske plan blev tiltraadt av direktøren og brukseierforeningen.

Til yderligere belysning av situationen umiddelbart forut for den skjæbnesvangre avgjørelse

kan anføres, at ifølge et senere av arbeidsdepartementet i stortingssalen opslaaet kart var av de nævnte paaregnede 253,000 hestekræfter ikke mindre end 175,560 paa utenlandske hænder.

Som det fremgaar av ovenstaaende, dreiet det sig her om overmaate store og delvis motstridende interesser: de overveiende utenlandske fosse-eieres store fordele og store magtforøkelse paa den ene side — den norske stats, norske kommuners og masser av norske borgeres rettigheter, skade- og ulempe-tap paa den anden side.

Man skulde vel derfor nu kunne vente,

at departementet vilde følge raadet fra amtmanden i Kristians amt og „betænke sig vel“, for det handlet?

Man maatte vel kunne gaa ut fra, at arbeidsministeren vilde ta hensyn til Hamar bystyres krav om yderligere utredning — en utredning, som kunde være saa meget mer paakrævet som den nu foreliggende Kristen-

sen'ske plan adskilte sig noget fra den, kommunerne hadde hat anledning til at uttale sig om.

Og fremfor alt: naar departementet hadde tilveiebragt en grundig utredning, saa saken i velforberedt og vel-overveiet skikkelse kunde forelægges Stortinget — da vilde vel departementschefen samtidig kunne meddele, at han som følge av statens gunstige stilling hadde kunnet træffe en forelobig overenskomst med brukseierne, ifølge hvilken disse som vederlag for, at stortinget gav sit samtykke til opgivelsen av statseiendommen Sundfosdammen med tilhørende regulering, bl. a. tilbød det offentlige en klækkelig andel av de hestekræfter, som vilde indvindes, eller andre tilsvarende fordele.

Man hadde grund til med opmerksomhet og spænding at imøtese de videre undersøkelser, forberedelser og underhandlinger som man maatte kunne vente sig i dette saa viktige anliggende.

Men hvad sker?

Jo, arbeidsdepartementets daværende chef, høiremanden *Lehmkuhl*, lar i en fart og saa at si uten videre — bare med nogen mindre væsentlige forbehold — brukseierne faa den ansøgte reguleringstillatelse paa grundlag av den Kristensen'ske plan!

Uten at forelægge saken for stortinget, utvirket han den berygtede kongelige resolution av 10de september!

Resolutionen faldt, uten at den begjærte utredning var foretat, og uten at den nye modificerte plan hadde været forelagt for kommunerne. Statsraaden nøiet sig med en erklæring fra direktør Sætren, hvori foretagendet anbefaltes, og hvori den skade, som reguleringen med dens opmagasinerung av yderligere 800 millioner kubikmeter vand i Mjøsen kunde antas at forvalde paa jordeiendomme, fiske og andre herligheter, ansloges til ialt 100,000 kroner. Og den samlede erstatningssum, brukseierforeningen skulde stille garanti for, fastsatte statsraaden til — 20,000 kroner.

Almenheten fik her

en sørgelig prøve

paa, hvad man kan opleve, naar denslags anliggender

skjottes av mænd, som synes det er galt, at der stilles synderlig stramme vilkaar overfor „foretaksomheten“, selv om der er fare for, at landets naturherligheter i altfor stor utstrækning kan komme paa utenlandske hænder eller bli monopolisert hos nogen norske eller utenlandske enkeltmænd.

Thi hvad blev folgen herav i Mjössaken for tre aar siden? Jo, statsraad Lehmkuhl stiller sig i den grad velvillig og redebøn overfor fosseciernes ansøknig, at han i sin iver for at imøtekomme den glemmer saavel Mjøs- og Øieregnenes beboere som statens interesser. Ja, idet han stiller sig med hatten i haanden overfor bruks-eierforeningen, ser han ikke engang, at han staar i begrep med at krænke stortingets grundlovmæssige ret til at ha et ord med i laget, naar det gjælder avhændelse av statseiendomme, der som Sundfosdammen er erhvervet ved tidligere bevilgninger av tinget!

* * *

Efterhvert som videre og videre kredse av almenheten blev klar over, hvad der hadde hændt, vakte resolutionen

en stigende harme.

Og denne gjorde sig, som rimelig kunde være, først gjældende i Mjøsdistrikterne, som jo folte sig særlig direkte berørt av reguleringen, og som derfor hadde fulgt saken med størst opmerksomhet.

Drevet av opinionens tryk fandt Mjøsbyernes repræsentant i stortinget, overretssakfører *Thallaug*, at maatte bekvemme sig til det for ham som høiremand mindre behagelige skridt i interpellations form at nedlægge en skarp protest mot arbeidsministerens handlemaate.

Interpellationen

blev gjort sist i november 1906. Hr. Thallaug uttalte, at man ikke hadde ventet, at dette store og indgripende spørsmaal skulde bli avgjort, uten at stortinget hadde faat anledning til at uttale sig. Mjøsens sækning om vinteren vakte betydelige ulemper: I Hamars havn maatte

der foretas store og kostbare opmudringer, ligesom byens kloaker maatte forlænges. Dampskibsfarten paa indsjøen vilde vanskeliggjøres paa mange maater. Brygger maatte forlænges. Tommerfløtningen kunde komme til at bli forsinket i en tre—fire uker. Lakesildfisket og en hel del industrielle bedrifter befrygtedes at ville bli utsat for ganske betydelig skade. Kjøretrafikken over isen om vinteren kunde bli forstyrret o. s. v. Kanaldirektørens skadeserstatningsanslag var derfor altfor lav.

Det fremholdes, hvilke uhyre værdiforøkelsér reguleringen vil skaffe fossekompanierne.

Hr. Thallaug nævnte derpaa Glommenfossene, idet han ifølge Stortingstidenden bl. a. uttalte:

„Jeg har grund til at tro, at denne regulering vil tilføie disse vandfald en værdiforøkelse av flere millioner. Jeg har av sakkyndige folk hørt si, at man rimeligvis ikke overdriver, naar man sier, at den med trygghet kan sættes til mellem 12 og 15 millioner kroner.“

Som stillingen var blit, vilde taleren spørre, om Glommens brukseierforening efter statsraadens opfatning ved resolutionen hadde erhvervet en ret, som ikke i nogen henseende kunde paavirkes ved en eventuel stortingsbeslutning.

Hr. Thallaugs oplysninger paahørtes under aandeløs stilhet i stortingssalen og de vakte opsigst rundt det hele land.

Harmen over statsraad Lehmkuhls optræden var stor og almindelig. Samtidig var man spændt paa, hvad statsraaden og de videre begivenheter vilde svare paa det av hr. Thallaug opkastede spørsmaal — hadde brukseierne ved resolutionen faat et saa kraftigt tak i de ved reguleringen opstaaede værdiforøkelsér, at statens rettigheter og distrikternes interesser var definitivt forskjertset? Og spændingen i denne henseende blev ikke mindre ved at nuværende statsraad Castberg, som støttet interpellationen, i tilknytning til denne oplyste, at der allerede var paabegyndt forberedelsér til reguleringens iverksættelse!

I stortingsmøtet 4de desember kom Lehmkuhls svar.

Han hævded, at den givne reguleringstillatelse var berettiget, likesom han tilslut besvarte interpellationen derhen, at Glommens brukseierforening ved den kongelige resolution hadde erhvervet sig en ret, som ikke kunde fratas den ved en ensidig stortingsbeslutning!

Desuten fremkom statsraaden med et fortvilet regnestykke gaaende ut paa, at 1 raa (ikke utbygget) hestekraft i Glommen ikke skulde ha større kapitalværdi end 15 kroner, og at værdiforøkelsen for fosseeierne følgelig ikke skulde andra til mer end ca. 2 millioner.

Paa disse anførsler svarte hr. *Thallog* bl. a., at statsraaden vistnok maatte lete længe, førend han fandt en eneste sakkyndig, som vilde gaa med paa, at 138,000 hestekræfter ikke skulde være mer værd end 2 millioner kroner.

Statsraad *Castberg* betegnet anslaget av skadeserstatningerne til 100,000 kroner som latterlig lidet. Og om værdiforøkelsen uttalte han:

„Jeg ser, at i den saakaldte fossegevkontrakt (den mellem generaldirektør Eyde og arbeidsdepartementet omforenede, men senere bortfaldte kontrakt, ifølge hvilken staten skulde garantere for et laan paa 18 millioner kroner til Det norske aktieselskab for elektrokemisk industri mot, at selskapet efter 80 aar skulde overdra Rjukan- og Boilefossene samt de av Mjøsreguleringen berørte store Vammafald i Glommen til staten, og mot at selskapet skulde gi staten anledning til straks fra utbyggelsen av at leie indtil 5 $\%$ av den elektriske kraft i den stand, hvori den forefaldtes ved anlægget) — har man for Vammafossen regnet en avgift av staten paa kr. 30.00 om aaret av en utbygget elektrisk hestekraft. Om man nu regner 8 procent i forrentning og amortisation blir det kapitalisert opimot 400 kroner pr. hestekraft. Sarpsfossen (Borregaard og Hafslund) er utbygget, Kykkelsrud er utbygget. Og det er fald som i uregulert stand representerer opimot 40,000 hestekræfter. Hvis vi ikke regner mer end 300 kroner pr. hestekraft blir det alene for de 40,000 en værdi av henimot 12 millioner kroner, og regner man efter 200 kroner pr. hestekraft blir det alligevel 8 millioner. Og her er der tale om en kraftforøkelse av 138,000 hestekræfter. Jeg mener — og jeg har faat det

bestyrket av mænd, som er fuldt sakkyndige paa dette omraade — at den ærede repræsentant for oplandsbyerne snarere nævnte for smaa end for store summer ved anførslen om, hvad denne regulering repræsenterede i værdiforøkelse for disse fald. — — Og dor er ingen pligt for kongen til ved en koncession at forære bort en 10—15 —20 millioners værdi til store utenlandske selskaper.“

Derpaa talte bl. a. samlingsmanden professor *Brøgger*. Han trodde, at skadeserstatninger og skjønsgifter vilde løpe op i 1 å 2 millioner kroner! Og saa nødvendig han vilde skade sin partifælle arbeidsministeren, fandt han ogsaa at maatte kuldkaste dennes beregning av værdiforøkelsen. Professoren hadde konferert med upartiske fuldt sakkyndige mænd, likesom han ogsaa selv hadde søkt at danne sig en mening om tingen. Og han var derved kommet til det resultat, at den samlede værdiforøkelse for alle av reguleringen berørte Glommenfald blev „noget over 7½ million kroner“.

Direktor *Malm* oplyste, at brukseierne hadde anslaaet skadeserstatningerne til 400,000 kroner. Selv de hadde altsaa dog fundet sig foranlediget til at tæuke mer paa skaderne og ulemperne for distrikterne end regjeringen og kanaldirektoren i sin iver hadde hat tid til at gjøre! Præsidenten, nuværende statsminister *Gunnar Knudsen*, foreslog, at saken skulde oversendes en specialkomité. Og hertil fremsatte statsraad *Castberg* følgende tillæggsforslag: „Regjeringen anmodes om at søke utvirket, at intet yderligere arbeide foretas til iverksættelse av den i den kgl. resolution omhandlede regulering, førend stortinget har hat anledning til at fatte beslutning i saken“.

Ved voteringen bifaldtes presidentens forslag enstemmig og *Castbergs* tillæggsforslag med 96 mot 25 stemmer.

* * *

Saken blev altsaa nu lagt

i specialkomitéens hænder.

Og man kunde saaledes vente en indgaaende utredning av spørsmålet om, hvorvidt den skade, som var skedd, lot sig reparere.

Den 3die juni 1907 forelaa komitéens betænkning. Flertallet, som bestod av formanden, hr. Thore Foss, samt d'hr. Backer, Berner, Castberg, Grivi, Thallaug og Øverland, dadlet regeringens handlemaate i saken og uttalte bl. a., at da grundlovens § 19 var overtraadt, var den ved den kongelige resolution givne ekspropriationstillatelse uforbindende for staten, saalænge stortinget ikke hadde git sit samtykke. Hovedanken mot resolutionen fandt flertallet imidlertid at ligge i 1) at reguleringen i mange henseender vilde foraarsake skade og ulemper, som ikke vilde bli erstattet, og 2) at der burde være betinget vederlag, og at koncessionen burde ha været tidsbegrænset. Alle syv medlemmer var derfor enige om at foreslaa for stortinget 1) at der skulde nedlægges innsigelse, for det tilfælde Glommens Brnkseierforening skulde gjøre skritt til helt eller delvis at disponere over Sundfosdammen med tilknyttet regulering, og 2) at der skulde bevilges indtil 15,000 kroner til Sundfosdammens foreløbige utbedring.

Seks av flertallets medlemmer (Foss, Backer, Berner, Castberg, Grivi og Øverland) foreslog endvidere, at der skulde rettes en anmodning til regjeringen om for neste storting at fremkomme med forslag til en omregulering av Vormen og Mjøsen, hvorved ogsaa vandforholdene i Øieren tokes i betragtning.

Komitéens mindretal, som kun bestod av dens ottende medlem, hr. Stang, var uenig med flertallet paa næsten alle punkter, hvori resolutionen kritisertes. Professoren erklærte, at staten risikerte erstatningsansvar, hvis den tok det av flertallet anbefalte skritt.

Efter indstillingens avgivelse begynde avisdiskussionens bølger at gaa om mulig endnu høiere end før.

Der var nu fremkommet en ny opplysning som yderligere illustrerte, i hvilken grad arbeidsdepartementet hadde overset næsten alle andre interesser end brugseiernes: jernbanestyrelsen meddelte, at den skade, som den nye regulering vilde gjøre paa statens broer efter dens beregning vilde andra til omkring $\frac{1}{4}$ million kroner! Selv et blad som „Aftenposten“ hadde da ogsaa i begyndelsen av mai indrommet, at man nu mer og mer begynde at forstaa, at den forberedende behandling av reguleringstillatelsen fra hr. Sætrens side, som hr. Lehmkuhl hadde byg-

get paa, var utilfredsstillende. Og hoirebladet „Drammens Tidende“ hadde i samme maaned — efter først at ha omtalt den daarlige forberedelse — endog uttalt sig for resolutionens omstotelse.

Men ved siden av enkeltes frygt for, at resolutionen hadde skaffet brukseierne for stort overtak, var der nu ogsaa et andet moment, som for høire- og samlingspartiet i stigende grad spilte ind og bestemte dets holdning, nemlig hensynet til regjeringens bestaaen: Der var nu mer og mer gaat politik i saken, og ønsket om at faa beholde regjeringen ved magten avholdt mange fra at betragte Mjøsaffæren saaledes som de vistnok ellers vilde ha gjort det.

* * *

Brukseierne kommer med sit tilbud.

Tiltrods for samlingspressens holdning blev nok imidlertid spændingen med hensyn til sakens utfald allikevel for stor for brukseierne.

For at avdæmpe motstanden noget fremkom de derfor den 17de juni 1907 med et tilbud om at indgaa paa visse lempninger og forpligtelser, bl. a. vilde de gaa med paa at sænke Mjøsen 0.7 meter mindre end efter resolutionen, mot at opdæmningen til gjengjæld hævedes $\frac{7}{10}$ meter. Svanefosdammen kunde staten faa til eie mot at overta vedlikeholdet og betjeningen av den. Brukseierne skulde ikke lægge hindringer iveien for kanalisering av Glommen, og det hertil nødvendige vand stillet de til disposition, likesom de med visse forbehold fratoldt erstatningskrav i anledning av fremtidig regulering av Øieren. De tilbød sig ogsaa foruten Mjøsen at regulere Vinstervandene, Gjendin og Bygdin, uten at staten som eier av Glommenfaldet Mørkfos og det nylig indkjopte fald i Vinstra skulde delta i utgifterne.

Men som rimelig kunde være, var der mange, som fandt dette tilbud for magert, ja, at dets antagelse endog alt i alt vilde skaffe brukseierne endog større fordele, bl. a. ved reguleringen av Jotunheimvandene og ved, at de sparte utgifter til vedlikehold og skatter av Sundfosdammen. Og da brukseierne av oppositionspressens og

specialkomitéens holdning forstod, at tilbudet ikke vilde formaa at skaffe stortingsflertal for resolutionens godkendelse, besluttet de efter forhandlinger med medlemmer av komitéen at gjøre et tillægstilbud, som væsentlig gik ut paa, at der skulde avsættes et slags fond paa 150,000 kroner til vedlikehold av Svanefosdammen og ydes 70,000 kroner i ekstrabidrag til en statsregulering av fjeldvandene og Øieren. Og dette tillæggsforslag viste sig tilstrækkelig til at bevæge høiremændene Thallaug og Backer til at oppgi sin motstand, likesom det foranlediget hr. Berner, hvis valgkreds Sarpsborg jo kunde ha lokale grunde for at ønske fabrikkdrivkraften i Sarpsfossen snarest mulig øket, til efter omstændighetene at akseptere tilbudet. Ingen av de tre herrer gik dog med paa at anbefale posten om de 70,000 til statsregulering, hvilken del av tilbudet de foreslog oversendt regjeringen. Og der var fremdeles et flertal i komitéen (Foss, Castberg, Grivi og Øverland), som fastholdt den tidligere flertalsindstilling.

Naar hr. Thallaug, hvis valgkreds ikke kunde vente nogen lokal fordel av vandkraftens forøkelse, nu gik med paa at samtykke i reguleringen, saa fik man det indtryk, at det neppe i første række var betingelserne i bruks-eiernes tilbud, som bevæget ham hertil. For disse betingelser var jo mer end magre sammenlignet med de mange og store mangler ved reguleringsvilkaarene, som han i sin første store Mjøs-tale hadde fremholdt. Man fik det indtryk, at overretssakføreren tilslut hadde følt sig for sterkt presset av hensynene til sit parti og til regjeringen. Og de samme hensyn syntes i adskillig utstrækning at ha gjort sig gjældende hos hr. Backer, hvis valgkreds Fredriksstad heller ikke hadde nogen særlig stor øieblikkelig interesse av kraftøkningen. Alle tre herrer indrømmet da ogsaa i sin nye indstilling, at tilbudet „ikke kunde sis at imøtekomme samtlige de fordringer, som burde ha været stillet, før nogen resolution blev avgit, men efter omstændighetene“ o. s. v.

Likesom det formindskede, men fremdeles eksisterende, komitéflertal fandt den aldeles overveiende del av venstre, at de fordele, brukseiertilbudet bød paa som en frugt av den mot resolutionen reiste opposition, var forsvindende naar man sammenholdt dem med de uhyre

værdier, som forspildtes for samfuudet ved en regulering ogsaa paa de nu tilbudte betingelser.

Som rimelig kunde være, fortsattes derfor argumentationen mot reguleringen i dens foreliggende skikkelse saavel i venstrepressen som ellers, og utsigterne med hensyn til voteringsutfaldet var i hoi grad uvisse.

Den avgjørende stortingsbehandling.

Da stortinget fredag 5te juli 1907 tok fat paa den sidste og avgjørende behandling av den store sak, var spændingen derfor paa sit hoieste. Vilde brukseierne seire? Eller vilde regjeringen „drukne i Mjøsen“?

Første taler i møtet var statsraad *Lehmkuhl*, som nu indrømmet, at anslaget av skadeserstatningerne til 100,000 var for lavt, hvorimot han forøvrig fastholdt sine tidligere paastande.

Thallaug uttalte bl. a.: Det er tvilsomt, om staten vilde vinde en proces med brukseierne, ja det sandsynligste er vel, at den vilde tape.

Hertil svarte *Thore Foss*, at selv om der skulde være nogen risiko forhaanden med en proces, burde staten allikevel ikke vike tilbake.

Gunnar Knudsen: Hvad brukseierne sparer i skat kan kapitaliseres til 250,000 kroner. Det er derfor magert, at de byr 150,000.

Statsminister Michelsen gjør kabinetsspørsmaal. Voteringsutfaldet.

Statsminister *Michelsen* aksepterte den nye mindretalsindstilling og gjorde kabinetsspørsmaal mot flertalsindstillingen.

Efterat kampens bolger hadde gaat høit i hole 4 dage — 8 møter — blev resultatet, at regjeringen og dens regulering efter minoritetsindstillingen seiret eller opretholdtes med 63 mot 60 stemmer.

Med dette stemmetal blev det nemlig besluttet, at mindretallets og ikke flertallets forslag skulde lægges til grund for den videre behandling, og med dette voteringsutfald var saken i virkeligheten avgjort. Ved en av de

følgende voteringer blev minoritetsindstillingen uttrykkelig bifaldt.

De 60 herrer var: Sjursen, Eftestøl, Aaen, Strengenhagen, Nilssen, Chr. Knudsen, Castberg, Fedje, Hougen, Arnesen, Th. Stousland, Foss, Ersdal, Gauslaa, Liestøl, Andersen Grimsø, Bjørnaali, Bakkejord, Havig, Ellingsen, Dick, Langeland, Hostmark, Carl Stousland, Krag-Torp, Bøen, Gjedrø, Rasmussen, Horst, Lind Johansen, Foshaug, Alfred Eriksen, Buen, Øverland, Hagerup, Ivar Aavatsmark, O. S. Aavatsmark, Sivertsen, Wolden, Bergan, Fjermstad, Hoff, Hansson, Friis-Petersen, Ihlen, Mo-winckel, Sæbø, Næss, Abrahamsen, Rinde, Gunnar Knudsen, Grivi, Tveiten, Ruberg, Vraa, Saba, O. Sand, Egede Nissen, Konow og Myrvang.

De 63 herrer var: Wrangel, Haug, Olsen, F. Sand, Eidem, Austeen, Nalum, Bratlie, Malm, Stang, Lindvig, Blilie, H. Jacobsen, Wold, Haanes, Velo, Thallaug, Tjørsvaag, Kristensen, Aas, Blakstad, Storbjerg, Aklestad, Meisingset, Hestnes, C. Berner, Larson, P. Pedersen, Roer, Bergesen, Adolf Pedersen, Hognestad, Schanche, Dyrland, O. Erichsen, Klingenberg, Halvorsen, Ejde, Holtsmark, Brøgger, Brevig, Bøhn, Mørland, Rogge, Campbell Andersen, Liljedahl, Holsen, Hjertnæs, Myklebust, Gerhardsen, Svendsbøe, Kloster, Wergeland, Saakvitne, Gundersen, Røsholm, Jorde, Hyggen, Rustad, Hans Hansen, Andersen, Bernhard Hanssen og Backer.

Høire-samlingens ønske om at opretholde regjeringen og enkeltes frygt for sakens retslige stilling efter resolutionens utfærdigelse havde visselig sin store andel i, at der faldt saa mange stemmer for regjeringens godkendelse.

At saa var tilfældet synes ogsaa bekræftet ved nogen beslutninger og voteringer, som fandt sted faa dage efterpaa:

Efter motioner fra venstrehold fremkom Mjøs-spekialkomitéens flertal i særskilte indstillinger med to nye forslag, som begge hadde til formaal at forebygge, at landet i fremtiden kunde faa flere slike affærer som Mjøs-reguleringen paa halsen.

Det ene var et forslag for stortinget og lod saa:

„Regjeringen anmodes om indtil videre ikke at med-

dele tillatelse efter vasdragslovens § 25 eller dens §§ 25 og 26 til reguleringer av større omfang, forinden stortinget har hat anledning til at uttale sig om saken.“

Dette forslag vedtoges 15de juli med 84 mot 31 stemmer.

Det andet var et forslag for odelstinget. Det tok bl. a. sigte paa at gi administrationen anledning til at forberede reguleringsakerne før deres foreleggelse for stortinget og paa at gi den et vink om at gjøre dette paa rette maate. Statsraad Lehmkühl hadde under Mjössakens behandling høvdet, at der efter den dagjældende vasdragslov ikke var adgang for staten til at stille betingelser ved meddelelse av reguleringstillatelser. Herimot protestertes fra oppositionshold; men for ganske at umuliggjøre en saadan fortolkning i fremtiden, foreslog komitéens majoritet en saadan forandring i vasdragsloven av 1887, at det uttrykkelig blev fastslaat, at regjeringen har adgang til at stille betingelser som „antas at være stemmende med statens og almenhetens tarv“, — hvilke vilkaar altsaa skulde kunne kræves ogsaa i tilfælder, hvor staten ikke som i Mjössaken sitter inde med en ældre reguleringsdam.

Dette forslag vedtokes 10de juli med 49 mot 40 stemmer, hvorhos odelstinget med 47 mot 42 stemmer vedtok en anden av komitéen foreslaat ændring i samme lov, gaaende ut paa, at reguleringsarbeider av større omfang ikke maa foretas uten statens tilladelse, selv om regjeringen ikke kræver avstaaelse av fremmed grund. Begge disse lovændringer vedtokes 16de juli ogsaa av lagtinget.

Disse voteringer i stortinget og dets avdelinger viser jo, at mange av de repræsentanter, som bøiet sig for ministeriets kabinetsspørgsmaal i Mjössaken, i virkeligheten har været misfornøiet med det foreliggende reguleringsresultat — de sluttet sig jo altsaa her til dem, som helst vilde betakke sig for at faa flere slike reguleringer.

De samme voteringer kan jo forøvrig nævnes som en nyttig følge av den daværende oppositions bestrævelser.

*

*

*

Men selve Mjossakens resultat blev altsaa meget beklagelig.

Der forspildtes her saa betydelige værdier for staten, at det maa fylde enhver samfuntsinteresseret med harmo.

Vi skal nedenfor se litt nærmere paa,

hvor store disse tapte værdier kan antas at være.

Vi har før anført, at hr. Thallaug nævnte et anslag av kraftforøkelsens værdi til 12 å 15 millioner kroner, likesom vi har gjengit hr. Brøgers beregning til 7 $\frac{1}{2}$ mill. og hr. Castbergs bemerkning om, at staten ikke behøvet at bortgi „en 10—15—20 millioner.“

D'hr. Thallaug, Brøgger og Castberg kom altsaa til noget forskjellige talresultater. Dette er ogsaa forsaavidt forklarlig nok, som det selvfølgelig ikke er let at fastslaa fossenes værdi aldeles noiagtig — hvad de vil bli værdt avhænger jo bl. a. til en viss grad av, hvor intens og av hvad art den industrielle rørelse blir, som tar dem i sin tjeneste. Vi skal derfor heller ikke selv soke at slaa fast, hvor stor værdiforøkelsen er. Men vi vil supplere de værdiansættelser med nedenstaaende meddelelser og anforsler, saa kan læserne selv oppgjøre sig en mening om tingen:

Overfor dem, som maatte tænke sig at d'hr. Thallaug og Castberg nævnte for høie tal, vil vi straks anføre, at der som statsminister *Gunnar Knudsen* oplyste under den siste Mjøsdebat i stortinget, foreligger uttalelser, ifølge hvilken værdiforøkelsen skulde bli endnu meget, meget større end de av de to herrer anførte zifre, og at disse uttalelser fornoielig nok er avgit av — Glommenbrukseierne selv!

Da uttalelserne fremkom, dreiet det sig rigtignok ikke direkte om den ved Mjøsreguleringen sikrede kraftforøkelse; det dreiet sig om det vand, som Kristiania kommune til forøkelse av sin drikkevandforsyning har overført fra Glommens tillop Nittedalsvasdraget til Maridalsvasdraget — det gjaldt dengang at bestemme, hvor meget hovedstaden skulde betale i erstatning for denne overføring, og hvad der fremholdtes i brukseiernes utta-

lelse blev derfor, hvormeget det vand, som behøvedes, var værd den *pr. hestekraft*.

Men denne brukseiernes værdsættelse av en tapt hestekraft kan jo anføres til belysning av en indvunden hestekrafts værdi, og vi skal derfor her gjengi litt av uttalelsen:

I en 17de desember 1903 dateret fællesskrivelse, som er indtat i Kristiania kommunes trykte dokumenter angaaende vasdragsekspropriationerne, s. 502, erklærer Borregaard-, Hafslund- og Kykkelsrud-selskaperne, at hver hestekraft for dem repræsenterte „en aarsværdi av mindst 50 kroner“ eller kapitalisert efter 5 pct. 1000 kroner *pr. hestekraft*, hvilket var „den laveste kapitalværdi, hvortil værdiformindskelsen kan beregnes for hvert av vandfaldene“.

1000 kroner *pr. hestekraft* — det vilde alens for disse tre fosse bli en værdiforøkelse av Mjøsreguleringen paa 46 millioner kroner ÷ andelen i reguleringsutgifterne og eventuelle yderligere utbygningsomkostninger! Hvortil altsaa skulde komme værdiøkningen for de mange titusener hestekrafter, hvorned reguleringen vil øke alle de øvrige fosse!

Vi skal foreløbig ikke nærmere opholde os ved de tre selskapers egne værdsættelser, men straks opplyse, hvilke resultater de i sakens anledning avholdte

offentlige skjønnsforretninger

kom til. Og paa disse resultater ber vi vore læsere lægge vægt. Ti skjønsmænd oppnevnes jo av autoriteterne, og de vælges blandt de sakkundigste, indsigtfuldeste og vederheftigste mænd, man kan finde. Hvor der er uenighet om værdierne, blir det da ogsaa deres dom de stridende parter maa boie sig for. Og derfor kan man i dette tilfælde anvende skjønnsforretningerne som en dom mellem ministeriet Michelsens værdiansættelser paa den ene side og d'hr. Thallaugs og Castbergs med fleres paa den anden. Og det saa meget mere som der blev holdt baade underskjøn og overskjøn.

Hvilket resultat kom saa skjønnsforretningerne til? Jo, saavel ved underskjønnet som ved overskjønnet fast-

sattes, at Kristiania kommune skulde betale Borregaard 12,500, Hafslund 12,500 og Kykkelsrud 17,000 kroner i erstatning for det bortledede drikkevand. For Sarpsfossen og Kykkelsrud som for de andre fald gjaldt det et tap i vandføringen af 0,6 kubikmeter pr. sekund, mens Mjøsreguleringen øker deres vandføring med 120 kubikmeter pr. sekund. Og hvis man nu anvender disse værdiansættelser paa den forøkelse av minimumsvandføringen, som Mjøsreguleringen skaffer, saa blir resultatet, at der ved denne regulering opstaar en værdiforøkelse av for Borregaard $2\frac{1}{2}$ million, for Hafslund $2\frac{1}{2}$ million og for Kykkelsrud 3,400,000, altsaa 8,400,000 kroner bare for disse to fosse.

For de øvrige fald nedenfor Øiern blev erstatningerne relativt noget mindre — de var jo ikke utbygget, og deres utnyttelse var mer fjernet, likesom de tildels laa længere fra sjøhavn. For Sanne og Solli brnks fald blev erstatningen 4,000 eller henimot fjerdedelen av, hvad der tilkjendtes Kykkelsrudselskapet.

Underskjønsmændene var ingeniør Soot, ingeniør Tobiasen, gaardbruker Drengsrud og gaardbruker Alexander Liberg. Overskjønsmændene var driftsbestyrer Støren, ingeniør Bugge, ingeniør F. Hjorth, skogforvalter Føragen, gaardbruker Martin Løken, Bernt Holtmark og ingeniør Wahlstrøm.

Da faldene ovenfor Øiern ikke berørtes av Kristiania kommunes vandoverførings-foretagende, kom skjønnsforretningerne selvfølgelig ikke til at omhandle alle de ved Mjøsreguleringen forbedrede fosse. Men som det fremgaar av foranstaende er skjønnene allikevel mer end tilstrækkelige til fastslaaelse av det faktum, at de i Mjøsreguleringen interesserte selskaper, hvorved de fleste er utenlandske, har faat sine værdier forøket med en mængde millioner kroner.

Desuten er der sterke grunde, som taler for, at de ved disse takster fastslaaede værdiansættelser, nu maa anses som minimumsbeløp.

Takstmændene maatte jo nemlig ta hensyn til de daværende forhold og vandfaldsværdierne har gjerne en tendens til at stige efterhvert som der blir sterkere bruk for kraften.

Allerede ved taksternes avholdelse kunde det forovrigt ses, at Sarpsfos- og Kykkelsrud-selskapernes ansettelse av sin energiske kapitalværdi til 1000 kroner pr. hestekraft, ikke var i den grad uhjemlet som det ved første øiekast kunde se ut til.

I et av sine indlæg (det kommunale dokument s. 583) kunde selskaperne nemlig anføre: „At vi med en beregning av 50 kr. pr. aar pr. hestekraft i elektrisk energi har regnet med en meget moderat pris, vil ogsaa indses derav, at vi sælger drivkraft til mindre anlæg for priser varierende mellem kr. 80 og 150 pr. hk. pr. aar og til elektrokemiske fabrikker, hvor der handles om tusener av hestekræfter — efter priser omkring kr. 50 og 60 pr. hk. pr. aar.

I samme indlæg heter det videre bl. a.: „Sævel Borregaard som Hafslund har allerede nu forlitet kraft hver vinter, og Hafslund har av denne grund besluttet at bygge en elektrisk kraftledning op til Kykkelsrud for derfra at faa mer kraft.“

Denne ledning er senere bragt istand. Hvad Hafslund betaler for denne Kykkelsrudkraft, opplyses ikke i indlægget; men det kan man ogsaa faa tilstrækkelig besked om ad anden vei. Kristiania kommune har nemlig som bekjendt senere leiet en større mængde energi av Kykkelsrud efter en pris, som omtrent svarer til 50 kroner pr. hk. pr. aar, og i kontrakten herom har Kykkelsrudkompaniet gaat ind paa, at hvis nogen anden skulde faa billigere kraft fra dets vandfald, saa skal kommunen faa en tilsvarende moderation. Og herav kan altsaa sluttes, at Kykkelsrudkraften kommer Hafslund paa ca. 50 kroner pr. hk. pr. aar. Det ene av Sarpsfoskompanierne kjøper med andre ord selv kraft efter en pris, som antagelig motsvarer en kapitalværdi av 1000 kroner pr. hestekraft + utgifterne til de elektriske anlæg.

I skriftvekslingen om erstatningskravene overfor Kristiania kommune, fremkom der forøvrigt ogsaa nogen interessante uttalelser om værdien av Akerselvans vandkraft.

I et motindlæg av 15de juli 1904 uttalte nemlig den daværende overingeniør ved Kristiania vand- og kloakvæsen, A. Brodtkorb — som selvfølgelig hadde at arbeide for at kommunen skulde slippe billigst mulig — bl. a.:

„Selv vandfald i Akerselven vil nu neppe betinge over 500—600 kroner pr. effektiv hestekraft i utbygget stand.“

Hertil svarer de tre kompanier:

„Hr. B. sammenligner prisen med den gjængse pris paa vandfald i Akerselven, nemlig en kapitalværdi av kr. 500 à 600. Feilen i denne sammenligning er den, at de siste omfatter kun vandfald med turbiner — hos os handler det sig om elektrisk helt utbyggede vandfald — og da kommer værdien op i det dobbelte.“

Vi gjengir disse bemerkninger bl. a. fordi en mand i hr. Brodtkorbs stilling maa forutsættes at ha bygget sin værdsættelse av Akerselvkraften paa anstillede undersøkelser, og fordi denne værdsættelse gir anledning til den refleksion, at hvis Glommenfaldene med tiden skulde bli saa sterkt beslaglagt av industrien, at de gjennemsnitlig faar relativt likesaa stor værdi som den her angivne for Akersfaldene, saa vilde de ved Mjøsreguleringen indvundne 138,000 hestekræfter bli værdt noget saadant som omkring 70 millioner kroner, hvilken merværdi med fradrag av omkostningerne til utbygning og elektriske anlæg for størstedelen vilde være tilfaldt utlændinger!

Naar vi anstiller denne beregning, vil vi uttrykkelig præcisere, at der efter vort skjøn ikke kan være tale om, at den ved Mjøsreguleringen indvundne økning i vandkraften for tiden er værdt 70 millioner eller engang tilnærmelsesvis dette beløp. Men beregningen har allikevel sin store interesse til belysning av, hvilken

uhyre skade

det muligens kan komme til at gjøre i fremtiden, at det offentlige ikke blev sikret nogen andel i fossekompaniernes voldsomme gevinst.

Og efter det her oplyste, tør vore læsere være enige om, at de av d'hr. Thallaug og Castberg nævnte værdiansættelser ihvertfald ikke var for hoie! Skaden er under alle omstændigheter sørgelig stor og desværre ubodelig.

Den hele saks forløp maa vække den største harme. Istedetfor at skaffe samfundet den størst mulige andel i værdiforøkelsene, gir hoiere ministeren dem væsentlig til utlændinger, som foruten at faa den billigste kraft til sine

egne bedrifter, tillike faar anledning til nu, og kanske end mer i fremtiden, at beskatte de norske kommuner og industri-drivende, som maa leie kraft av dem, og som derved blir avhængige av dem!

Sakens historie viser ogsaa, at det var venstre, som her førte den mest utholdende og forstaaelsesfulde kamp for de nationale interesser. Og den viser, at overgang til koncessionssystemet har været ubetinget nødvendig.

Paa grund av Norges naturforhold med dets store utstrækning, kuperte terræng og store ødemarker, har den faatallige norske nation forholdsvis større utgifter end de fleste andre folk til at holde sit land med jernbaner, veie, telegraf, telefon, havne, fyrvæsen etc etc. Ikke mindst derfor har vi saa megen offentlig gjæld og saa høie skatter. Og saa skulde ikke fordelene av naturherligheter — i det tilfælde vandmasser — som er en følge av disse naturforhold, mest muligt tilfalde landet selv og dets egne børn til lettelse av deres skattetyngsler og levevilkaar i det hele!

Saadanne tilfælder som det med den sørgelige Mjøs-regulering *maa ikke gjenta sig.*

Og vælgerne bør derfor ikke gi magten til folk, av hvem man kan risikere mer i den retning.

Man bør i denne forbindelse ogsaa erindre, at det forenede høire heftig har bekjæmpet flere av de viktigste principper i koncessionslovene — om partiet fik flertalsmagten i stortinget kunde det finde paa at forandre disse love.

Koncessions- og reguleringsanliggenderne betrygges bedst ved at lægges i venstres hænder.

Derfor maa vælgerne sørge for, at venstre faar flertal i det nye storting og derved anledning til at holde vagt over de nationale interesser.

**NORGES VASSDRAGS-
OG ENERGIDIREKTORAT**

72030881